

Joensuu Linnankukkula. Keskiaikainen muinaislinna nousee jyrkkäpiirteisenä kukkulana nykyisen suoalueen keskellä. Teemu Mökkönen 2019, AKDG5933:1, Museovirasto.

Museovirasto

Valtakunnallisesti merkittävät arkeologiset kohteet:

Pohjois-Karjalan maakuntakuvaus

Teemu Mökkönen

Kohteet ja maakunnan arkeologiset erityispiirteet

Toimeentulon ja kulttuuristen tekijöiden lisäksi luonnonympäristön ja erityisesti vesistöjen kehitys vaikuttaa merkittävästi siihen, mihin paikkoihin ihmisen toiminta on kohdistunut. Pohjois-Karjalassa ympäristö on pysynyt suhteellisen muuttumattomana jo varhaisesta esikeraamisesta kivikaudesta lähtien suuria järvialtaita lukuun ottamatta. Tämän seurauksena alueella on runsaasti arkeologisia kohteita, joilla toiminta on jatkunut pitkään, jopa läpi esihistorian aina tähän päivään saakka.

Pohjois-Karjalasta tunnetaan monia mesoliittisen eli esikeraamisen kivikauden asuinpaikkoja. Joensuu Rahakangas 1 on näistä vanhin. Tämän läpi mesoliittisen kivikauden käytössä olleen asuinpaikan vanhimmat käyttövaiheet ajoittuvat noin 9100–8500 eaa. Alueen asuinpaikoilta tunnetaan myös mesoliittiselle kivikaudelle ajoittuvia punamultahautauksia. Rahakankaalta löydetty punamultahauta ajoittuu 6600–6400 eaa. ja Outokummun Majoonsuon hauta ajoittuu 7500–7350 eaa. Monien pitkään käytössä olleiden asuinpaikkojen lisäksi Joensuun Siihtalan asuinpaikka on poikkeuksellinen. Aikaan 7500–7350 eaa. ajoitetun asuinpaikan käyttö on päätynyt sen jäätyä Muinais-Saimaan kohoavan vedenpinnan alle, minkä seurauksena asuinpaikan löytökerros peittyi 2–4 metriä paksun hiekkakerroksen alle.

Neoliittisen eli keraamisen kivikauden löytöjä on yhteensä 14 kohteelta. Asumuspainanteita sisältäviä kohteita on mukana kahdeksan. Ne ajoittuvat 4000–2500 eaa. ja liittyvät varsinkin tyypilliseen kampakeramiikkaan ja Pöljän keramiikkaan. Pohjois-Karjalan asumuspainannekohteet ovat Sisä-Suomen laajimpia ja tutkimushistoriallisesti merkittäviä. Näitä ovat muun muassa Outokummun asuinpaikat Laavussuo, Lintutorni ja Sätös, Rääkkylän asuinpaikat Pörrinmökki ja Vihi 1 ja Tohmajärven Piilolahti. Mukana on myös neoliittisen kivikauden asuinpaikkoja, joilla ei ole maanpinnalle näkyviä rakenteita. Näitä ovat esimerkiksi varhaisen asbestikeramiikan aikainen asuinpaikka Kitee Hiekanpää III (4600–3800 eaa.) ja läpi neoliittisen kivikauden käytetty laaja asuinpaikka Rääkkylä Sätös.

Outokumpu Lintutorni. Arkeologisilla kaivauksilla neoliittiselle kivikaudelle ajoittuvan asumuspainanteen lattia-alue erottuu värjäytyneenä likamaa-alueena. Taisto Karjalainen 1997, D37438, Museovirasto.

Outokumpu Sätös. Laaja neoliittisen kivikauden eri vaiheissa asutettu asuinpaikka sijaitsee maastossa selkeästi erottuvan tuntumassa. Suurin osa asuinpaikasta on ilman maan päälle näkyviä rakenteita. Teemu Mökkönen 2019, AKDG5952:2, Museovirasto.

Tohmajärvi Piilolahti. Kaksi neoliittiselle kivikaudelle ajoittuvaa asumuspainannetta nuoressa mäntytaimikossa. Teemu Mökkönen 2019, AKDG5958:1, Museovirasto.

Pronssikauden tai varhaismetallikauden löytöjä on useilta jo kivikaudella asutuilta kohteilta. Puh-
taasti varhaismetallikaudelle ajoittuvia kohteita on vain viisi, ja ne sijoittuvat aivan Pohjois-Karjalan
maakunnan eteläosiin. Lapinrauniot sijoittuvat Kiteelle ja Heinävedelle. Kiteellä sijaitsee myös mie-
lenkiintoinen vain varhaismetallikauden löytöjä tuottanut Hautalahden asuinpaikka, jossa löydöt on
tehty niemen kärjessä sijaitsevan jyrkän harjanteen tasatulta laelta.

*Heinävesi Hoikansaari. Saaressa sijaitseva
varhaismetallikautinen lapinraunio. Teemu
Mökkönen 2019, AKDG5686:1, Museo-
virasto.*

*Kitee Viitaniemi. Matala ja
aluskasvillisuuden peittämä
lapinraunio sijaitsee kohde-
tyypille ominaisella tavalla
rantakalliolla pienessä nie-
messä. Teemu Mökkönen
2019, AKDG5942:2, Museo-
virasto.*

*Kitee Hiidenniemi. Neoliitti-
sella kivikaudella, varhais-
metallikaudella ja myöhem-
min rautakaudella viikinkiai-
kana käytetty asuinpaikka
sijaitsee rantametsässä.
Asuinpaikan viereisestä
soistuneesta kosteikosta on
löydetty varhaismetallikau-
den puurakenteita ja -esi-
neitä. Teemu Mökkönen
2019, AKDG5938:1, Mu-
seovirasto.*

Rautakauden ja keskiajan arkeologisia kohteita on vain vähän. Rautakauden lopun löytöjä on kahdelta mukana olevalta jo kivikaudella asutetulta asuinpaikalta (Ilomantsi Lohisensaaret 1, Kitee Hiidenniemi). Näistä neoliittiselta kivikaudelta rautakaudelle (välille 3900 eaa. – 900 jaa.) ajoittuva Kiteen Hiidenniemen kosteikkokohde on ainutlaatuinen, sillä sen löytöaineistossa on runsaasti myös puuta. Selkeästi keskiaikaisia kohteita Pohjois-Karjalasta tunnetaan vähän. VARK-kohteissa on mukana kaksi keskiaikaista muinaislinnaa, Ilomantsi Havukkakallio ja Joensuu Linnankukkula, joilla molemmilla on selkeitä rakenteita kuten valleja ja rakennusten kiukaita.

Historiallisen ajan arkeologisista kohteista on mukana Pohjois-Karjalalle tyypillisiä ortodoksikalmistoja (Ilomantsi Hattuvaara Kuusikko, Joensuu Kovero Kirkkopelto ja Öllölä Pörtsämö, Polvijärvi Sotkuma Ortodoksikalmisto), joiden yhteydestä tunnetaan toisinaan myös historiallisen ajan asutuksen jäänteitä. Muita hautaamiseen liittyviä historiallisen ajan kohteita ovat karsikot ja väliaikaiset hautapaikat saarissa ja niemissä. Kohteina on mukana myös kaksi Täyssinän rauhan (1595) rajamerkkiä (Liperin Kaatamo ja Kortosalmi).

Nuoremmista, etupäässä 1800-luvun kohteista mukana on teollisuushistoriaan liittyviä rautaruukkeja ja vesisahoja. Nuorempia puolustusvarustuksia edustaa Suomen sotaan (1808–1809) liittyvä Tohmajärven Porthaninrinne. Nuorin mukana oleva kohde on 1900-luvun alun Ilomantsin Puohtiinkan-kaan hiilimiilualue, jonka on nuoren ikänsä takia määritelty muuksi kulttuuriperintökohteeksi.

Ilomantsi Havukkakallio. Keskiajalle ajoittuva muinaislinna. Anja Sarvas 1970, AKF35623; AKF35622, Museovirasto.

Liperi Kaatamo Täyssinän rauhan rajakivi. Ruotsin ja Venäjän välinen rajakivi vuodelta 1595. Kiveen on hakattu myöhempiä merkintöjä 1700-luvun rajakäynnissä. Teemu Mökön 2019, AKDG5944:2, Museovirasto.

Historiallisen ajan hautapaikkoja. Heinävesi Pieni Vihtari Kalmosaari (vasemmalla) on historiallisella ajalla käytetty hautasaari. Teemu Mökkönen 2019, AKDG5688:1, Museovirasto. Joensuu Kovero Kirkkopelto (oikealla) on historiallisen ajan ortodoksikalmisto. Teemu Mökkönen 2019, AKDG5932:2, Museovirasto.

Ilomantsi Möhkön ruukki. Kuvassa keskellä ruukin vanha kanava 1800-luvun puolivälistä, jonka reunoilla sijaitsee masuunin, myllyn ja sahan rauniot. Teemu Mökkönen 2019, AKDG5930:1, Museovirasto.

Perustietoja kohteista ja VARK-alueista

Pohjois-Karjalan VARK-kohteita on yhteensä 41, mikä vastaa 1,4 % maakunnan kaikista muinaisjäännösrekisterin kohteista. Kohteet sijaitsevat 38 VARK-alueella, joista yksi sijaitsee kahden maakunnan puolella.

Suurin osa arkeologisista kohteista muodostaa itsenäisen VARK-alueen (35 kohdetta). Kolme VARK-aluetta koostuvat kukin kahdesta arkeologisesta kohteesta. Kaikki VARK-alueet ovat mukana muinaisjäännösrekisterin kohteiden mukaisilla aluerajauksilla.

Monet arkeologiset kohteet ajoittuvat usealle eri ajanjaksolle ja sisältävät tyypiltään erilaisia arkeologisia kohteita. Pohjois-Karjalan VARK-kohteista 27 % ajoittuu useammalle kuin vain yhdelle ajanjaksolle ja 37 % sisältää useampaan kuin vain yhteen tyyppiin kuuluvia arkeologisia kohteita.

Pohjois-Karjalan VARK-alueiden pinta-alojen mediaani on 0,838 hehtaaria ja yhteenlaskettu pinta-ala on noin 93 hehtaaria. VARK-alueiden pinta-alojen tunnusluvut löytyvät oheisesta taulukosta.

VAR-kohdeista kolme (eli 7 % kohteista) sijaitsee asemakaavoitetulla alueella ja 28 (eli 68 % kohteista) yleiskaavoitetulla alueella.

ajoitus	kpl	%
esihistoriallinen	1	2 %
kivikautinen	18	32 %
<i>ei määritelty</i>	1	-
<i>mesoliittinen</i>	5	-
<i>neoliittinen</i>	14	-
pronssikautinen	1	2 %
varhaismetallikautinen	9	16 %
rautakautinen	4	7 %
keskiaikainen	3	5 %
historiallinen aika	20	36 %

Taulukko. Pohjois-Karjalan VARK-kohteiden ajallisten osien jakauma.

tyyppi	kpl	%
alusten hylyt	-	-
asuinpaikat	20	36 %
hautapaikat	13	23 %
kirkkorakenteet	-	-
kivirakenteet	4	7 %
kulkuväylät	-	-
kultti- ja tarinapaikat	3	5 %
luonnonmuodostumat	-	-
löytöpaikat	-	-
maarakenteet	-	-
puolustusvarustukset	3	5 %
raaka-aineen hankintapaikat	1	2 %
taide, muistomerkit	1	2 %
tapahtumapaikat	-	-
teollisuuskohteet	1	2 %
työ- ja valmistuspaikat	10	18 %

Taulukko. Pohjois-Karjalan VARK-kohteiden edustamien muinaisjäänöstyyppien jakauma.

	ha
keskiarvo	2,460
mediaani	0,838
vaihteluväli	0,025–13,084
pinta-alat yhteensä	93,471

Taulukko. Pohjois-Karjalan VARK-alueiden pinta-alojen tunnusluvut.

Pohjois-Karjalan VARK-alueet kartalla

